

بررسی آسیب‌ها و مخاطرات زنان در شبکه‌های اجتماعی از نگاه فعالان اجتماعی و رسانه‌ای

زنان در برابر سیل آزارهای روانی در فضای مجازی!

مهسا قوی‌قلب
خبرنگار

با ورود شبکه‌های اجتماعی و به اصطلاح باز شدن پای فضای مجازی به دنیا، شاهد اتفاقات شگرف و چشمگیری بودیم، صرف‌نظر از نتایج مثبت و دستاوردهایی که از طریق این پدیده، جوامع به آنها دست یافته‌اند، برخی مسائل سبب بروز هیجانات منفی نیز شده است. آسیب‌هایی که این قبیل فضاها به همراه دارند، بر کسی پوشیده نیست. امروزه شمار زیادی از افراد در فضای مجازی حضور دارند، این در حالی است که گاه و بی گاه، اخباری از آسیب‌های روانی و تهدیدهای همراه با خشونت به گوش می‌رسد. در میان اقشار مختلف جامعه، زنان یکی از آسیب‌پذیرترین گروه‌ها به شمار می‌روند، هرچند فعالان حوزه مردان نیز معتقد هستند که مردان هم در نتیجه رویکردهای منفی فضای مجازی گاه دچار آسیب می‌شوند اما در این مقوله، زنان شمار بیشتری را به خود اختصاص می‌دهند؛ تهدیدهایی که افراد فریبکار به وسیله عکس‌ها و فیلم‌های خصوصی، سبب از هم پاشیدگی روحی، روانی و خانوادگی زنان می‌شوند، شمار بالایی دارند البته این مساله فقط به کشور ما اختصاص ندارد، بلکه گریبان کاربران فضای مجازی در سایر کشورها را هم گرفته است؛ فضایی که بیشتر به دلیل ناآگاهی کاربران بویژه زنان از حقوق خود، سبب بروز مشکلات عدیده می‌شود و فضایی که این روزها، حضور در آن به اعتیادی بیمارگونه برای کاربران بدل شده است، می‌تلبد تا با کارشناسی‌های دقیق و واکاوی‌های علمی و آگاهی‌رسانی‌های درست بتوان از بروز مخاطرات جدی ناشی از آن جلوگیری کرد.

■ زنان آسیب‌پذیرتر از مردان در شبکه‌های اجتماعی

فریدون صدیقی، روزنامه‌نگار و استاد علوم ارتباطات درباره آسایش و امنیت روانی در فضای مجازی به «ایران» می‌گوید: به صورت کلی در شرایط ارتباطی، رسانه‌ای و حتی مناسبات جمعی آسایش و امنیت روانی لازم وجود ندارد و در همه سطوح و رده‌های زیست‌ما آسیب‌زایی و تولید آسیب روانی یا جسمی حضور دارد بنابراین وقتی که در خیابان‌ها امنیت وجود ندارد، نمی‌توان آن را فقط به زنان محدود کرد، چراکه گاه برای مردان هم امنیت وجود ندارد، البته به‌طور نسبی زنان همواره بیشتر از مردان در معرض انواع آسیب‌ها قرار دارند. به عنوان یک روزنامه‌نگار، معتقدم در همه سطوح ولایه‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و هنری همواره مخاطراتی وجود دارد. به گفته این استاد علوم ارتباطات، صرف‌نظر از اینکه فضای مجازی متعلق به ما نیست و به عنوان یک آورده از خارج کشور شناخته می‌شود، ما هم در هویت‌بخشی آن

ما این غذاهای سنتی را خوب یاد گرفته‌ایم، درست کنیم. بحث تحقیر و سرزنش هوش و نبوغ ایرانیان نیست، بلکه همه می‌دانند که ایرانیان با فضیلت و دانشمند هستند و در همه جای دنیا ما را این‌گونه می‌شناسند، پس بحث ناچیز شمردن توانایی‌های ایرانیان نیست، از سوی دیگر واقعیت امر این است که چون با رسانه‌ها به مفهوم قانونی و اجرایی ناآشنا هستیم، مخاطب اعتماد لازم را ندارد و در نتیجه مردم به شبکه‌های مجازی و فضا‌های مجازی پناه برده‌اند و در نابلدی و هول زن‌های مرتب، همواره دچار خط و خطا می‌شوند. صدیقی در ادامه اضافه می‌کند: کم‌تجربگی، ناآشنایی با اخلاق رسانه‌ای و مسئولیت‌های آن، سبب می‌شود همه زیر فشار شبکه‌های ارتباطی قرار گرفته و امنیت روانی نداشته باشیم، البته خانم‌ها بالطبع در خصوص امنیت روانی، اجتماعی و خانوادگی بیشتر آسیب می‌بینند. پرواضح است که فضای مجازی بازتابی از شرایط رئال و واقعی ماست و همانند فضای واقعی، زنان در فضای مجازی آسیب بیشتری از مردان می‌بینند.

دختران در کشورهای مختلف متفاوت است، همان‌گونه که گفته شد تقریباً همه زنان در سراسر جهان از انواع خشونت و انواع آزار و اذیت علیه خود شکایت دارند. این شکایات در طیفی از خشونت جنسی، جنسیتی و عدم امنیت ناشی از آن، در فضای واقعی وجود دارد و انواع مختلفی از رفتارهای کلامی، روانی و فیزیکی را شامل می‌شود. شاید مهمترین علل این خشونت‌ها، افزایش بیگاری مردان در جامعه، پایین آمدن سطح حمایت از زنان شاغل و مسائلی نظایر اینها را بتوان برشمرد که می‌تواند منجر به فشار و تحمیل خشونت مردان علیه زنان و تحمل از سوی آنان شود، که اگر این آزار و اذیت‌ها منجر به مسائل ناموسی شود، اغلب این زنان هستند که از ترس از دست رفتن آبرو یا کار خود قربانی می‌شوند و ناامنی را تجربه می‌کنند. نظری در ادامه می‌افزاید: این خشونت‌ها علاوه بر فضای واقعی به فضای مجازی هم سرایت کرده است و انواع خشونت‌ها و احساس ناامنی در زنان در این فضا در حال تجربه است و اشکال آن عبارتند از، ناامنی در محتواهای نامناسب ارائه شده، برقراری ارتباط غیرمفید با افراد ناشناس و رسوخ و سوءاستفاده از دختران و زنان، بزهکاری جنسی، ورود به مسائل جنسی، هویت‌های جعلی بعضی از کاربران مرد و سوءاستفاده از زنان، حضور بی‌مورد و نامناسب بیش از اندازه در فضای مجازی حتی در شب هنگام و پاسی از شب گذشته، سوءاستفاده مالی و غیر مالی، انواع کلاهبرداری‌های مالی و غیرمالی، الفاظ رکیک و آشکار شوخی‌های آزاردهنده و نامناسب و موارد متعدد دیگر که همگی می‌تواند موجب برانگیختگی زنان و رنجش آنان شود. به نظر می‌رسد در معرض قرار گرفتن اینچنین مواردی که اشاره شد به دلایلی چون ناآشنایی، قرارگیری در معرض شایعات، نداشتن دانش و سواد رسانه‌ای، نداشتن مبانی اعتقادی، سیاسی و اجتماعی محکم و... کاربران آقا و خانم است که مشکلات جدی را به‌وجود آورده است. در واقع محیط و فضای مجازی به واسطه ماهیت فردگرایی خودآگاهانه، موقتی بودن ارتباط‌ها و پیوندها، هنجارشکنی در اینترنت، کاهش روابط اجتماعی واقعی، هرج و مرج و بی‌نظمی،

است؛ به عبارت دیگر، میزان امنیت زنان و دختران در جامعه و فضای مجازی به اینکه، چه میزان دولت در محیط داخلی و قوانین خود مساله زنان را جدی می‌گیرد و به میزان مهارت‌ها و آشنایی دختران و زنان برای ورود به فضای مجازی بستگی پیدا می‌کند. به همین منظور چند پیشنهاد مهم می‌تواند به متولیان امر رسانه جمعی (فضای مجازی) کارساز باشد. نخست، ایجاد حساسیت یعنی پیشگیری از خشونت سایبری علیه زنان و دختران از طریق آموزش و یادگیری جمعی و اقدام جمعی برای تحول در نگارش و رفتارهای اجتماعی. دوم، حمایت از طریق ایجاد زیرساخت‌ها و سازوکارهای اینترنت و ارائه راهکارهای تکنیکی و فنی جهت حمایت از کاربران. سوم، ضمانت‌های اجرایی، نظیر توسعه و اصلاح قوانین و مکانیسم‌های دولتی برای تذخیز و بازداشتن مرتکبان خشونت سایبری؛ به امید روزی که جامعه‌ای داشته باشیم که در آن زنان و دختران، آزاد از هرگونه خشونت و آزار باشند تا بتوانند استعداد و توان بالقوه خود را به‌طور برابر شکوفا نمایند. در واقع همه اعضای جامعه باید بدانند که خشونت از هر نوعی علیه دختران و زنان در هیچ مکانی چه در فضای واقعی و چه در فضای مجازی مورد پذیرش نیست.

■ زنان و بررسی آسیب‌های روانی فضای مجازی

دکتر **فرید قدایی**، روانپزشک هم با بیان اینکه هر نوع وسیله ارتباطی ممکن است به شکل مفید و سازنده یا برعکس به‌صورت مضر و مخرب به‌کار رود، به ما می‌گوید: گفت و شنود حضوری اگر بر مبنای صداقت و برای رساندن اطلاعات واقعی باشد مفید است، اما اگر بر مبنای دروغ و فریب باشد، طبعاً جایز نیست. پس از اختراع خط و کتابت، از آن برای اطلاع‌رسانی صحیح و انتقال تجربیات استفاده شده است، یا برعکس، مطالب خلاف برای تغییر واقعیت به رشته تحریر درآمده است؛ پس از اختراع چاپ نیز امکان گسترش دانش و چاپ روزنامه برای اطلاع‌رسانی میسر شد، در عین حال امکان چاپ مطالب غلط و اخبار ناصحیح نیز فراهم شد. این موضوع درباره تلفن، رادیو

نقشی نداشتیم، چون اساساً از آن ما نیست تا بتوانیم به صورت ضمنی به آن معنا ببخشیم. در آمریکا، اروپا و کشورهای دیگر نیز این عدم امنیت وجود دارد، اما تفاوت ما با آنها این است که آنها درخصوص مباحث حقوقی و حقیقی نظام‌مند هستند اما به دلیل نوبودن این پدیده ما با شگفت‌زدگی با آن روبه‌رو شده‌ایم، مثل ورود ماشین یا ورود دوجرخه به کشور که همه را شگفت‌زده کرده بود. کسی که دوجرخه را نمی‌شناسد، قاعدتاً هم نمی‌تواند خوب دوجرخه‌سواری کند. دلیل آن هم این است که ما در ایجاد این پدیده جدید در آن زمان نقشی در شکل‌گیری آن نداشتیم، از آنجایی که همیشه آورده‌ها ناشناخته هستند، افراد را هم آسیب‌پذیر می‌کنند. درست مانند پیتزا درست کردن یا بیفاستر گانف درست کردن، فرق آن را با آبگوشت و قرمه‌سبزی درست کردن کاملاً می‌توان فهمید، چون

■ سیل خشونت علیه زنان در فضای آنلاین

دکتر **فهمیه نظری**، مدرس و پژوهشگر مسائل اجتماعی نیز با اشاره به اینکه اینترنت به عنوان یکی از مظاهر پیشرفت در عصر معاصر شناخته شده است، به «ایران» توضیح می‌دهد: در کنار مزایای مثبت این رسانه پر قدرت و پرنفوذ نظیر دسترسی بودن اطلاعات، برگردن اوقات فراغت، ارائه آموزش و مهارت‌ها، تسهیل در امر ارتباطات و... یکی از مخاطرات جدی این رسانه جمعی، عدم امنیت و تهدید کردن و اعمال خشونت است. دختران و زنان در فضای مجازی، در سراسر جهان به دلیل نوع جنسیت خود در معرض خشونت عمدی و عدم امنیت قرار دارند. احساس ناامنی نزد دختران و زنان هیچ مرز، نژاد و فرهنگ خاصی را شامل نمی‌شود و همواره تجربه ناامنی در این فضا نزد بسیاری از دختران و زنان وجود دارد. به گفته این جامعه‌شناس، البته میزان امنیت زنان و

خشونت، آزار جنسی، تحقیر منزلت و احساس ناامنی، شرایطی را برای کاربران خود به‌وجود آورد که در صورت ناآگاهی و شناخت بویژه دختران و زنان، برای آنها بسیار آسیب‌رسان باشد. دختران و زنان جامعه ما نیاز است تا بدانند که جنسیت در رفتار تأثیر می‌گذارد و همه تفاوت‌های مردان و زنان ناشی از قرارداد اجتماعی نیست بلکه از درون و جان مایه زن و مرد نشأت می‌گیرد. به عبارت دیگر اندیشه تشابه‌انگاری، یک اندیشه دستوری و قراردادی است، در حالی که قاعده تفاوت جنسیت، از واقعیت اخذ شده است. به‌واسطه این تفاوت جنسیت، یکسری نیازها، رفتارها و بازخوردهای متفاوت ایجاد می‌شود. اومی‌گوید: ذکر این نکته ضروری به نظر می‌رسد که میزان بهره‌مندی زنان از حق امنیت و احساس امنیت در جامعه به‌خصوص در فضای مجازی، از جمله حقوق بنیادین و اساسی آنان است که تأمین آن از وظایف دولت و سایر دستگاه‌ها و نهادهای متولی

و تلویزیون هم صدق می‌کند. فدایی در ادامه اضافه می‌کند: فضای مجازی نیز که از چند سال پیش به‌راحتی در دسترس همگان قرار گرفته است، از این قاعده تبعیت می‌کند. امکانات فضای مجازی به خودی خود نه خوب و نه بد است، بلکه برحسب استفاده‌ای که از آن می‌شود، می‌تواند جنبه خوب یا بد بگیرد. امروز صحبت از سواد رسانه‌ای نیز هست، علاوه بر سواد خواندن و نوشتن فرد در جامعه امروز، باید نحوه استفاده و موارد استفاده از فضای مجازی و چگونگی تشخیص صحت یا فریبکاری در پیام‌ها را بیاموزد؛ این موضوع بویژه برای دو گروه از کاربران فضای مجازی بسیار اهمیت دارد، به‌صورت نسبی دو گروه آسیب‌پذیرتر از سایرین هستند و اهمیت بیشتری دارند، یعنی نوجوانان و بانوان. افراد فریبکار با هویت جعلی و پوششی که فضای مجازی برایشان ایجاد می‌کند، به عنوان دوست و همفکر پیام‌هایی می‌فرستند که محتوای به‌ظاهر دوستانه دارد و

ورود قانون به حوزه آسیب‌های زنان در فضای مجازی

مونیکا نادری
حقوق‌دان
و فعال اجتماعی

برخورداری زنان از حق امنیت در جامعه، یکی از حقوق اساسی آنها است. وقتی این موضوع در ابعاد دیگر خود، یعنی در فضای مجازی هم مطرح می‌شود، واضح است که زنان حق بهره‌مندی از امنیت در فضای مجازی دارند. اصل، آزادی دسترسی افراد به فضای مجازی است؛ طبیعتاً باید حقوق همه افراد در این فضا تأمین شود، از جمله حقوق زنان، حق امنیت آنها و حق اجتناب از مواجهه زنان با انواع خشونت و آزارها در فضای مجازی است. در واقع قوانین و مقررات باید به گونه‌ای تدوین شود که تأمین امنیت زنان در فضای مجازی را به دنبال داشته باشد؛ تأکید می‌کنم در کنار قوانین، از بابت تعیین ضمانت اجرای نقض امنیت و نقض حریم خصوصی زنان در فضای مجازی طبیعتاً نقش پیشگیری و نقش حمایتی را باید در قوانین و مقررات لحاظ کنیم. در حقیقت، قوانین و مقررات باید به شکلی باشد که مداخلات پیشگیرانه را از ورود خشونت زنان داشته باشد، این جنبه هم باید در قوانین و مقررات، ضمن اینکه در کنار قوانین و مقرراتی که برای تأمین امنیت زنان در فضای مجازی و واقعی وجود دارد، باید به روش‌های فرهنگ‌سازی و آموزشی هم روی بیاوریم و در کنار این فرهنگ‌سازی هم باید الزاماتی در فضای مجازی بر این اساس ایجاد شود. فضای مجازی، می‌تواند مخاطراتی را برای همه مخاطبین خود ایجاد کند، مخصوصاً اینکه ممکن است یک سری ناآگاهی و نبود فرهنگ در این حوزه وجود داشته باشد و هنوز یکسری چیزها جا نیفتاده باشد. ولی مثل هر پدیده دیگری که زنان در دنیای واقعی ممکن است با آن مخاطرات مواجه شوند، باید با لحاظ اصل دسترسی آزاد همگان به این فضا و عدم ایجاد محدودیت در دسترسی، سراغ راهکارهایی برویم که مخاطرات را به حداقل رسانده و زمینه‌های استفاده از جنبه‌های مثبت این فضا را برای زنان ایجاد کند. طیف مخاطراتی که زنان با آن‌ها روبه‌رو می‌شوند، می‌تواند گسترده باشد، انواع و اقسام خشونت‌ها، آزارهای کلامی، تجاوز به حریم خصوصی و آسیب‌های روانی و جامعه‌شناسی گسترده با کمک قوانین می‌تواند با برقراری الزامات، مانع ورود این آسیب‌ها شود و اگر آسیبی هم وارد شد، کیفیتی مطلوب برای رسیدگی به آن آسیب را پیش‌بینی کند. نقش مولفه‌های فرهنگی و آموزش هم در این حوزه در کنار قوانین، می‌تواند بسیار مؤثر باشد. این در حالی است که اگر قوانین از جنبه‌های حمایتی و پیشگیرانه برخوردار نباشد و بخش‌های فرهنگی و آموزشی هم تا حدودی مغفول مانده باشد، به هر حال در قوانین موجود یکسری جرم‌انگاری‌هایی شده و جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی در قانون جرایم رایانه‌ای پیش‌بینی شده است و هدف از پیش‌بینی آنها حفاظت از حریم خصوصی زنان و ممانعت از استفاده ابزار از زنان است، به همین دلیل زنان این حق را دارند که اگر جرایم علیه آنها اتفاق افتاد، شکایت کنند. قانون موجود تضمین‌کننده حقوق آنها است و می‌توان ناقضان امنیت و ناقضان حریم خصوصی را بر اساس این مجازات‌های قانونی، مورد رسیدگی کیفری قرار داد، البته این جرم‌انگاری‌ها و مجازات‌های قانونی، نمی‌توانند کافی باشند. بحث آسیب‌های زنان در فضای مجازی، جنبه‌های فرهنگی دارد و لازمه آن این است که زنان از حقوق خود در فضای مجازی هم اطلاع داشته باشند و موارد خلاف و ناقض حقوق خود را تشخیص دهند، با آن مقابله کنند، به نهادهای ذیربط گزارش دهند و در نهایت آگاهی هم برای سایر افراد ایجاد شود. درخصوص جرم‌انگاری‌ها در قانون جرایم رایانه‌ای، فصلی وجود دارد به نام جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی و از موارد این فصل، می‌توان در این خصوص استفاده کرد. بحث اول، در زمینه تولید محتویات مستهجن و توزیع و انتشار آن است. در واقع، این محتویات، می‌تواند انتشار تصاویر خصوصی یک زن باشد و ترغیب و تهدید و تحریک افراد به وسیله آن محتویات جرم‌انگاری شده و مجازات برای آن‌ها در نظر گرفته شده و بر حسب دامنه انتشار و قصد منتشر کننده، مورد توجه قرار گرفته است. در فصل دیگری، بحث تنگ حیثیت و نشر اکاذیب مورد توجه قرار گرفته و در تغییر و تحریف صوت و تصویر دیگران و انتشار آن جرم‌انگاری شده، همین‌طور بحث انتشار تصویر یا فیلم خصوصی خانوادگی یا اسرار دیگران هم جرم‌انگاری شده، حتی اگر کسی به قصد اضرار دیگری و تشویش اذهان عمومی هم مطلبی را منتشر کند، به عنوان نشر اکاذیب به آن پرداخته شده و جرم‌انگاری شده است. این جرایم خاص، از جمله جرایمی هستند که در صورتی که امنیت زنان مخدوش شود، می‌توان از آنها استفاده کرد. ضمن اینکه اگر زنان در فضای مجازی مورد خشونت و آزار قرار بگیرند، چه آزار کلامی یا انواع و اقسام آزارهای دیگر، طبق قانون مجازات، قابلیت پیگرد را دارد و به زنان این حق را می‌دهد که برای تأمین امنیت خود به مراجع قضایی مراجعه کنند و بر این اساس، پیگیری‌های قانونی را داشته باشند. البته به غیر از تمامی موارد یاد شده، لایحه جدیدی هم درخصوص زنان تدوین شده و آن لایحه هم تا حدودی به تأمین امنیت زنان در فضای مجازی ورود کرده و علاوه بر جرم‌انگاری‌های خاص‌تر و دقیق‌تری که داشته، تا حدودی جنبه‌های حمایتی و پیشگیرانه را نیز دربر گرفته است و می‌تواند در این حوزه تا اندازه قابل توجهی تأثیرات مثبت داشته و در نتیجه به کاهش آسیب‌های اجتماعی زنان در شبکه‌های اجتماعی و فضای مجازی کمک شایانی نماید.

با بیگانگان از وارد شدن به پرتله جلودگویی می‌کند. در صورت هرگونه باج‌خواهی این افراد، بهترین کار، گفتن حقیقت به اطرافیان و کمک خواستن از آنان است، به عوض کوشش برای برده‌پوشی، باید با بیان موضوع به خانواده و در صورت لزوم اطلاع نیروی نظامی و مسئولان قانونی باعث جلوگیری از سوءاستفاده افراد فریبکار شود. او در خاتمه بیان می‌دارد: باید با بیابان موضوع و محبت و مهربانی بر روابط آنان حاکم باشد؛ در این صورت نوجوانان و دختران به عوض جست‌وجوی ارتباط و محبت در خارج از خانه و از طریق فضای مجازی، عشق و علاقه را در کانون خانواده خواهند یافت. گفت‌وگوی مبتنی بر محبت راجع به مخاطرات فضای مجازی هم مفید است و حتی می‌توان از اعضای خانواده خواست که به خانم‌ها برای پیشگیری کمک می‌کند. پرهیز از برقراری فهرستی از این مخاطرات تهیه و راه‌هایی برای مقابله با آن رانیز بیان کنند.

نیت سوء آن را پنهان می‌کند، سپس بویژه در مورد دختران و بانوان با جلب اعتماد آنان و دادن اطلاعات فریبکارانه در مورد خود، تقاضا می‌کند که عکس‌هایی از آنان داشته باشند و به‌تدریج این عکس‌ها شخصی می‌شود، سپس فرد فریبکار نیت سوءاستفاده خود را آشکار می‌کند و به این خانم می‌گوید که اگر خواسته او را که ممکن است درخواست مالی یا رابطه نامشروع باشد، برآورده نکند، عکس‌های شخصی و پیام‌ها و مکالمات این خانم را برای اطرافیان او افشا خواهد کرد. فدایی درباره فریب زنان در فضای مجازی، در ادامه توضیح می‌دهد: ناآگاهی و سادگی خانم برای او مشکلات عدیده‌ای فراهم می‌کند و بسیاری اوقات از ترس، به خواسته‌های فرد پاسخ مثبت می‌دهد و خود را در ورطه مالی و اخلاقی قرار می‌دهد که راهی از آن میسر نیست. آگاهی از وجود چنین مخاطراتی به خانم‌ها برای پیشگیری کمک می‌کند. پرهیز از برقراری ارتباط با افراد ناشناس و رد و بدل کردن پیام تصویری